

۱۳۹۸ ۵۰۳

۹۶۵۱

بررسی و تحلیل حقوق پناهندگی

در نظام داخلی و حقوق بین‌الملل

دکتر ابراهیم موسی زاده

دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

رزیتا کهریزی

دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل دانشگاه تهران

شماره مسلسل ۸۸۷۱

شماره انتشار ۳۷۶۵

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	موسی‌زاده، ابراهیم، ۱۳۵۴.
عنوان و نام پدیدآور	بررسی و تحلیل حقوق پناهندگی در نظام داخلی و حقوق بین‌الملل / ابراهیم موسی‌زاده، رزیتا کهریزی.
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۱۳۴ ص.
فروست	انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۷۶۵.
شابک	978-964-03-6997-5
جمعیت فهرست‌نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه ص. ۱۱۵-۱۱۷.
موضوع	حق پناهندگی
موضوع	موضوع -- حق پناهندگی (فقه)
موضوع	پناهندگان -- وضع حقوقی و قوانین
موضوع	پناهندگان -- وضع حقوقی و قوانین -- ایران
موضوع	مهاجرت -- قوانین و مقررات
شناسه افزوده	کهریزی، ابراهیم، یثا، ۱۳۶۰-
شناسه افزوده	انتشارات تهران، مؤسسه انتشارات
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۶-۷-۸-۳۲۶ K
رده‌بندی دیویی	۳۴۲/۰۸۳
شماره کتابشناسی ملی	۴۲۹۴۴۰۸

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگها، سایتها، شبکه‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

ISBN: 978-964-03-6997-5

9 789640 369975

عنوان: بررسی و تحلیل حقوق پناهندگی در نظام داخلی و حقوق بین‌الملل

تألیف: دکتر ابراهیم موسی‌زاده - رزیتا کهریزی

ویرایش ادبی: فرشاد رضوان

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۶

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلفان است»

بها: ۹۰۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: <http://press.ut.ac.ir>

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فهرست مطالب

فصل اول - مفهوم، مبانی و تحول حقوق پناهندگی	۱
مبحث اول: ماهیم پناهندگی، پناهنجوبی و مهاجرت	۱
گفتار اول: تعریف پناه	۱
گفتار دوم: تمایزات عمده پناهندگی، حقوق بشر و حقوق مهاجرت	۵
مبحث دوم: مبانی و منابع حقوق پناهندگی	۷
گفتار اول: مبانی تاریخی حقۀ پناهندگی	۷
بند اول: تاریخ باستان	۷
بند دوم: دین یهود	۸
بند سوم: دین مسیح	۹
گفتار دوم: منابع حقوق پناهندگی	۹
بند اول: نظام بین‌الملل	۹
بند دوم: نظام منطقه‌ای	۱۲
مبحث سوم: تحول حقوق پناهندگی	۱۳
گفتار اول: حقوق پناهندگی در جامعه ملل	۱۳
بند اول: کمیساریای عالی جامعه ملل در امور پناهندگان	۱۴
بند دوم: کمیته بین‌الدول برای پناهندگان (IGCR)	۱۶
گفتار دوم: حقوق پناهندگی در سازمان ملل متحد	۱۶
بند اول: اداره امدادسانی و توانبخشی سازمان ملل متحد (UNRRA)	۱۶
بند دوم: سازمان بین‌المللی پناهندگان (IRO)	۱۷
بند سوم: کمیساریای عالی سازمان ملل در امور پناهندگان (UNHCR)	۱۹
گفتار سوم: انتظارات و انتقادات از حقوق پناهندگی	۲۱
بند اول: ابعاد مسئله پناهندگان در جهان امروز	۲۲
بند دوم: ضرورت تحول اساسی	۲۵
بند سوم: منشأ و ریشه‌های پناهندگی	۲۷

- ۲۷..... بند پنجم: رهیافت جامع شامل بازگشت داوطلبانه و اقدامات پیشگیرانه.
- ۲۹..... بند ششم: مسئولیت دولت‌ها.
- ۳۱..... بند هفتم: نقش مداخله‌ای نظام ملل متحد.
- ۳۳..... فصل دوم - حقوق پناهندگی در اسلام.
- ۳۴..... مبحث اول: مفهوم، پیشینه و عوامل پناهندگی در اسلام.
- ۳۴..... گفتار اول: مفهوم پناهندگی در اسلام.
- ۳۶..... گفتار دوم: پیشینه پناهندگی در اسلام.
- ۴۱..... گفتار سوم: عوامل ریشه‌ای پناهندگی از منظر اسلام.
- ۴۲..... بند اول: جنگ به علت تعارض منافع اقتصادی.
- ۴۳..... بند دوم: جنگ به دلیل ائتلاف‌های عقیدتی.
- ۴۵..... بند سوم: انگیزه‌های اقتصادی استعمار.
- ۴۹..... بند چهارم: ترکیب دولت اسلامی.
- ۵۲..... مبحث دوم: منابع و ماهیت پناهندگی در اسلام.
- ۵۲..... گفتار اول: پناهندگی در قرآن.
- ۵۳..... گفتار دوم: پناهندگی در روایات.
- ۵۵..... گفتار سوم: پناهندگی در سیره معصومین (ع).
- ۵۵..... بند اول: پناهندگی ابوالعاص به زینب، دختر پیامبر (ص).
- ۵۶..... بند دوم: پناهندگی دو فراری به ام‌هانی، دختر ابوطالب.
- ۵۶..... بند سوم: پناهندگی ابوسفیان به عباس عموی پیامبر (ص).
- ۵۷..... بند چهارم: روش مسلمانان بعد از رحلت رسول خدا (ص).
- ۵۹..... گفتار چهارم: آرای فقها و حقوقدانان مسلمان.
- ۵۹..... بند اول: عقد استیمان.
- ۶۳..... بند دوم: پناهندگی افراد مسلمان به دولت غیراسلامی در عصر غیبت.
- ۶۶..... بند سوم: تکالیف و وظایف پناهندگان از دیدگاه فقه اسلام.
- ۷۱..... فصل سوم - نظام حقوق پناهندگی.
- ۷۱..... مبحث اول: اصول حاکم بر حقوق پناهندگی.
- ۷۱..... گفتار اول: اصول ماهوی.

۷۱	بند اول: حمایتی بودن
۷۲	بند دوم: ارائه راه‌حل پایدار
۷۳	بند سوم: منع اعاده
۷۵	بند چهارم: وحدت خانواده
۷۷	گفتار دوم: اصول شکلی
۷۷	بند اول: آزادی بودن
۷۸	بند دوم: شرایط یکسان
۷۸	بند سوم: معافیت از عمل متقابل
۷۹	مبحث دوم: شرایط تحقق عنوان پناهندگی
۸۰	گفتار اول: ترس موجه
۸۰	گفتار دوم: تعقیب
۸۲	گفتار سوم: جهات تعقیب
۸۳	بند اول: نژاد
۸۳	بند دوم: مذهب
۸۴	بند سوم: ملیت
۸۴	بند چهارم: عقیده سیاسی
۸۶	بند پنجم: عضویت در دسته اجتماعی خاص
۸۶	گفتار چهارم: تحقق عنوان پناهندگی در ایران
۸۷	مبحث سوم: حقوق و تکالیف پناهنده
۸۷	گفتار اول: حقوق پناهنده
۸۸	بند اول: حقوق ممتاز
۸۹	بند دوم: حقوق هم‌تراز با سایر بیگانگان
۹۱	بند سوم: حقوق هم‌تراز با شهروندان کشور میزبان
۹۴	بند چهارم: پناهندگی در زمان اضطرار
۹۶	گفتار دوم: تکالیف پناهنده
۹۶	گفتار سوم: حقوق و تکالیف پناهندگان در ایران
۹۶	بند اول: معافیت از عمل متقابل
۹۷	بند دوم: انتقال دارایی
۹۷	بند سوم: آزادی مذهب

- بند چهارم: مالکیت فکری، ادبی، هنری و صنعتی ۹۹
- بند پنجم: حمایت از مالکیت صنعتی ۹۹
- بند ششم: حق مراجعه به دادگاهها ۱۰۰
- بند هفتم: عضویت در سندیکاها و تشکل‌های کارگری و کارفرمایی ۱۰۰
- بند هشتم: اشتغال ۱۰۱
- بند نهم: قانون‌های کار و بیمه اجتماعی ۱۰۴
- بند دهم: تحصیلات ۱۰۶
- بند یازدهم: ضمانت اجرای تخلف از قانون ۱۰۸
- مبحث چهارم: پناهندگی زنان و کودکان ۱۰۹
- گفتار اول: زبان ۱۰۹
- گفتار دوم: کردکام ۱۱۲
- مبحث پنجم: مستثنیات پناهندگی ۱۱۴
- مبحث ششم: پایان پناهندگی ۱۱۶
- مآخذ و مراجع ۱۱۷

www.ketab.ir

از آغاز پیدایش جامعه انسانی، تمدن‌های بزرگ و در رأس آنها ادیان الهی، به‌ویژه دین اسلام، برای حمایت از کسانی که امان می‌خواهند تدابیری اندیشیده‌اند. این تدابیر در عصر حاضر، مفهوم حقوقی (پناهندگی) هر راه با سازوکارهای اجرایی پیدا کرده‌اند، به‌نحوی که هم در عرصه داخلی و هم در سطح بین‌المللی بحث مهمی از موازین حقوقی را به خود اختصاص داده‌اند. با وجود پیدایش و نضج حقوق بین‌الملل و قواعد، فانونها، نهادها و سازمان‌های مرتبط با آن، همچنان تعارض منافع و اختلاف‌های عقیدتی و سیاسی و میل به بی‌ثبات و قدرت‌طلبی در روابط ملت‌ها و گروه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و مذهبی حاکم است که این امر به شکل‌گیری جنگ‌ها و بی‌خانمانی‌های داخلی و بین‌المللی و در نهایت شکل‌گیری گروه‌های جنگ‌ناهندگان، آوارگان و بی‌خانمان‌ها منجر شده است. پس با پیدایش این گروه‌ها، تعریف پناهنده و تبیین صلاحیت سازمان‌های ذی‌ربطی که قصد حمایت از این افراد را دارند، ضرورت پیدا کرده است.

در این زمینه کنوانسیون مربوط به وضعیت پناهندگان سازمان ملل متحد مصوب ۱۹۵۱، سنگ بنای حقوق پناهندگی است که تعریف می‌کند پناهنده چه کسی است و حقوق افراد پناهنده و مسئولیت کشورهای عضو را نسبت به پناهجویان مشخص می‌کند. براساس این کنوانسیون آیین اعطای پناهندگی، موارد پایان پناهندگی و مستثنیات آن مشخص شده است. این اساس تمامی افراد حق پناهندگی ندارند؛ برای مثال جنایتکاران جنگی یا افراد ناقض حقوق بشر از این حق محروم‌اند.

این اثر با هدف تبیین و تحلیل حقوقی کنوانسیون مذکور و اسناد و منابع مرتبط با آن کنوانسیون و حقوق پناهندگان شکل گرفته است. با وجود اهمیت حقوق پناهندگی در روابط کشورها و دولت‌ها با اتباع خود و کاربردی بودن آن، تاکنون کتاب درسی متناسب با سرفصل‌های درس حقوق پناهندگی تألیف نشده، که این اثر در راستای رفع خلأ مذکور است.

در فصل اول این نوشتار، پناهندگی تعریف و با تعیین حدود آن، مفهوم و مبانی مربوط تبیین می‌شود. در همین فصل منابع حقوق پناهندگی و مبانی تاریخی و اخلاقی آن طرح خواهند شد. در ادامه تحولات سده‌های اخیر در حقوق پناهندگی و تأثیر جنگ‌های جهانی بررسی می‌شوند. در فصل دوم حقوق پناهندگی در اسلام بررسی می‌شود؛ چراکه دین اسلام از همان ابتدا با این مفهوم عجین بوده است؛ چه در زمان حیات پیامبر اکرم (ص) و چه در سنت و سیره‌های پس از ایشان. در این زمینه روایات، قرآن و سنن و آرای فقها به اجمال پوشش داده شده‌اند. در همین فصل عوامل ریشه‌ای پناهندگی از منظر اسلام بررسی می‌شود، چراکه رویکرد اصلی بر پیشگیری و راه‌حل‌های پایدار است تا حل موقتی مسئله.

در نهایت در فصل سوم نظام نوین حقوق پناهندگی بررسی شده است. در این زمینه، ابتدا اصول ماهوی و شکلی حاکم بر این حقوق شامل اعلامی بودن، حمایتی بودن، منع اعاده و وحدت خانواده مطرح شده‌اند. در مبحث دوم شرایط شمول پناهندگی و در مبحث سوم حقوق و تکالیف پناهنده برشمرده شده‌اند. در همین بخش، مباحث دارای موضوعیت در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران بررسی می‌شوند. در نهایت در مبحث چهارم موارد خاص مورد توجه حقوق پناهندگی یعنی زنان و کودکان به اختصار توضیح داده شده‌اند و سپس افراد مستثنا از حق پناهنده شدن و شرایط پایان پناهندگی بیان شده است.

اساس و پایه مطالب و مباحث کتاب بر تقریرات چند دوره تدریس درس حقوق پناهندگی مبتنی است که توسط همکار ساعی و علاقه‌مند خانم رزیتا کهریزی تنظیم و با جمع‌آوری منابع دیگر و افزودن آنها شکل گرفته است. بدیهی است راهنمایی، پیشنهادها و نقد صاحب‌نظران بر غنای مطالب خواهد افزود.

بمنه و توفیقه

ابراهیم موسی‌زاده

www.ketab.ir